HebrewBooks.org ©Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

[א]מצוה למימרא להו אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו היינו תנא קמא איכא בינייהו מצוה רבי יהושע בן קרחה סבר מצוה ת"ק סבר רשות היינו דר"ש בן מנסיא איכא בינייהו משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו ופליגא דרבי תנחום בר חנילאי דאמר רבי תנחום בר חנילאי לא נאמר מקרא זה אלא כנגד מעשה העגל שנאמר [1]וירא אהרן ויבן מזבח לפניו מה ראה א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר ראה חור שזבוח לפניו אמר אי לא שמענא להו השתא עבדו לי כדעבדו בחור ומיקיים בי (א)[2]אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא הויא להו תקנתא לעולם מוטב דליעבדו לעגל אפשר הויא להו תקנתא בתשובה והני תנאי [3]פוטר מים ראשית מדון מאי דרשי ביה כדרב המנונא (ב)דאמר רב המנונא [ב]אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון אמר רב הונא האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיון דרווח רווח אביי קשישא אמר דמי לגודא דגמלא כיון דקם קם: שמע"י ושת"י שב"ע זמירו"ת הו"א סימן: ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתיה מאה א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב פוטר מים ראשית מדון ריש מאה דיני ההוא דהוה קאמר ואזיל אתרתי תלת גנבא לא מיקטל א"ל שמואל לרב יהודה [ג]קרא כתיב [4]כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו ההוא דהוה קאמר ואזיל שב בירי לשלמנא וחדא לעביד ביש א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב [5]כי שבע יפול צדיק וקם (ג)(ורשע יפול באחת) ההוא דהוה קאמר ואזיל דאזיל מבי דינא שקל גלימא ליזמר זמר וליזיל באורחא א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב [6]וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום ההוא דהוה קאמר ואזיל היא ניימא ודיקולא שפיל אמר ליה שמואל לרב יהודה קרא כתיב [7]בעצלתים ימך המקרה וגו' ההוא דהוה קאמר ואזיל גברא (ד)דרחיצנא עליה (ה)אדייה לגזיזיה וקם א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב [8]גם איש שלומי אשר בטחתי בו וגו' ההוא דהוה קאמר ואזיל כי רחימתין הוה עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן אמר רב הונא קראי כתיבי מעיקרא כתיב [9]ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת (ו)ותניא ארון תשעה וכפורת טפח הרי כאן עשרה (ז)וכתיב [10]והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו ולבסוף כתיב [11]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי וגו' מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא אמר רב נחמן אמר קרא [12]ויין לא תשתה ולא תאגור רב אחא בר יעקב אמר מהכא [13]תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה רב אחא בריה דרב איקא אמר מהכא [14]אוגר בקיץ בן משכיל: אמ"ת ממו"ן ירא"ה סימן: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן [ד]כל דיין שדן דין (ח)אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל שנאמר [15]אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר [16]משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו' ואמר רבי שמואל בר (ט)(נחמן) אמר רבי יונתן [ה]כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשו שנאמר [17]אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן (י)לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר

מצוה למימר להו. ברישא אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו דפתחינן להו בפשרה: **היינו ת"ק.** דאמר נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע הא מקודם גמר דין רשאי לבצוע וה"נ רשות הוא: **איכא בינייהו מצוה.** להזכיר פשרה לת"ק ליכא מצוה: **איכא בינייהו משתשמע דבריהם.** לת"ק אפילו שמע דבריהם רשאי לבצוע עד שיגמר הדין ויאמר זה זכאי וזה חייב לר"ש בן מנסיא משתשמע את דבריהם וידעת להיכן נוטה אע"ג דלא נגמר אין רשאי לבצוע: **מקרא זה.** ובוצע ברך: **אלא כנגד מעשה העגל.** שעשה אהרן פשרה בינו לבין עצמו והורה היתר לעצמו לעשות להם את העגל: **ויבן מזבח.** הבין מהזבוח לפניו שהרגו את חור על שלא עשה להם: אהרן כהן ונביא היה: **ולא הויא להו תקנתא.** דהא סופן לעשות כן בזכריה בן יהוידע ויחרב בית המקדש על כך: **והני תנאי.** דלית להו משתשמע דבריהם אי אתה רשאי לבצוע: **האי פוטר מים מאי דרשי ביה: תחילת דינו.** לעתיד לבא: **על דברי תורה.** שלא עסק בתורה: **פוטר מים.** שפוטר התורה מעליו הוא ראשית מדונו. תורה נמשלה למים דכתיב (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים: **לצינורא דבידקא.** כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין ניגרים וצינורות קטנים ואם אינו סותמו מיד הולך ומרחיב ושוב אינו יכול לסותמו והיינו דקאמר קרא פוטר מים ראשית מדון כלומר ראשית מדון ומריבה דומה לפוטר מים. פוטר פותח כמו פטר רחם (שמות יג): **לגודא דגמלא.** דפין של גשר בתחילה כשדורסין עליהם מנענעות וסוף מתחזקות ונקבעות במקומן והכי נמי כשאדם מרבה בקטטה מתחזקת ובאה. ולא מקרא נפקא: **טוביה דשמע ואדיש.** אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך. ואדיש כמו דדש דש (גיטין דף נו:): **חלפוה בישתיה מאה.** הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו על ידי התגר: **פוטר מים.** המתחיל (א) (מדון) ופותח בקטטה הוא תחילת מאה דיני: **מדון.** נוטריקון מאה דני. ל"א מדון בגימטריא מאה: **אתרי תלת גנבא לא מיקטיל.** כלומר אם עובר אדם עבירה פעמים ושלש ולא באה עליו פורענות אל יתמה דאתרי תלת גנבא לא מיקטיל וסופו ללקות באחרונה: **שב בירי לשלמנא.** שבע בורות כרויות לרגלי איש שלום ומכולם ינצל: **וחד בירא לעביד ביש.** לעושה רשעה: (ג) **יפול.** בתקלה ראשונה הבאה לו: **דמבי דינא שקלוה גלימי'.** מי שנטלו ב"ד טליתו לפורעה לאחר: **ליזמר וליזיל.** הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום אלא גזילה הוציאו מידו: **כל העם הזה.** ביתרו כתיב ומשמע לא שנא זכאי ולא שנא חייב כולן במשמע: **היא נייאמא ודיקולא שפיל.** כשהאשה מנמנמת הסל שעל ראשה שהיא נותנת בו פילכה ומלאכת ידיה בו שפיל כלומר מתוך שהיא עצלה אין מלאכתה ניכרת. וכולן משלות הן: **אדייה לגזיזיה וקם.** הרים אגרופו עלי ועמד לנגדי: **רחימתין הוה עזיזא.** כשאהבתינו היתה עזה ביני לאשתי: **אפותיא דספסירא שכיבן.** על רוחב הסייף היינו שוכבים שנינו: **לא סגי לן.** לא די לנו: **הרי כאן עשרה.** גובה מן הקרקע הרי שהקב"ה משרה שכינתו בעשרה טפחים סמוך לקרקע ועוד באורך הכפורת באמתה וחצי(ל): **ולבסוף.** בבהמ"ק היה גבוה שלשים אמה ואורכו ששים וכשחטאו נאמר להם איזה בית אשר תבנו לי שתוכל שכינתי להיות מצומצמת בתוכו: **עתה אקום.** אסתלק משער ב"ד:

כנגד מעשה העגל. אקרא דתורת אמת קאי כדכתיב בסיפיה ורבים השיב מעון שיהא להם תקנה כדמסיק: **אלא** על דברי תורה. והא דאמרינן בפרק במה מדליקין (שבת דף לא.) ששואלין לו נשאת ונתת באמונה ואח"כ קבעת עתים לתורה התם באדם שעוסק בתורה איירי אלא שלא קבע עתים והכא איירי כשלא עסק כלל אי נמי שואלים לו תחילה על משא ומתן באמונה ומ"מ יקבל דינו תחילה על דברי תורה והכי דריש ליה לקרא תחלת גילוי דינו במה שנטשו מדברי תורה(מ): **לגודא** דגמלא. וה"ק פוטר מים דהיינו גודא דגמלא שפוטרת את האדם מן המים כך הוא ראשית מדון:

עין משפט
נר מצוה

נד א מיי' פכ"ב מהל' סנהדרין הלכה ד סמג עשין קז טוש"ע ח"מ סימן יב סעיף ב:

נה ב מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה ה סמג עשין יב ובטור וש"ע י"ד סימן רמו סעיף יט:

נו ג מיי' פ"ג מהלכות תשובה הלכה ה:

נז ד ה ו מיי' פכ"ג מהלכות סנהדרין הל' ח ט סמג עשין קז טוש"ע ח"מ סימן ח ס"ב:

◆

תורה אור השלם

1. וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַייָ מָחָר: שמות לב ה
2. רְאֵה יְיָ וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלֲלֵי טִפֻּחִים אִם יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא: איכה ב כ
3. פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ: משלי יז יד
4. כֹּה אָמַר יְיָ עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם: עמוס ב ו
5. כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה: משלי כד טז
6. אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם: שמות יח כג
7. בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת: קהלת י יח
8. גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב: תהלים מא י
9. וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: שמות כה כב
10. וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַייָ שִׁשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ: מלכים א ו ב
11. כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: ישעיהו סו א
12. כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת: דברים כח לט
13. תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ: משלי ו ח
14. אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ: משלי י ה
15. מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: תהלים פב א
16. מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְיָ אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ: תהלים יב ו
17. אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר: כִּי יְיָ יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ: משלי כב כב-כג

מסורת הש"ס

(א) [עמ"ש תוספו' גיטין סח. ד"ה וכתיב], (ב) שבת לא. [קדושין מ:], (ג) [אין זה בפסוק אלא כך איתא ורשעים יכשלו ברעה ודע דבילקוט ליתא לג' תיבות הללו], (ד) [תרגום של בטח לרוחצן], (ה) [פי' הרים כלי זיינו עלי ערוך ערך גז י'], (ו) סוכה ד:, (ז) ולבסוף כתיב והבית. כצ"ל רש"ל, (ח) (סוטה טז.) [ע' תוס' שבת י. ועוד ביתר ביאור בתו' ב"ב מ: ד"ה דין ותוס' מגילה טו: ד"ה זה], (ט) [צ"ל נחמני], (י) יבמות קט:, (כ) רש"ל כ' שהוא דיבור אחד עם דלעיל, (ל) בע"י: הכפורת באמתים וחצי ארכו, (מ) [וע"ע תוס' קדושין מ:],

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה פוטר מים המתחיל ופותח בקטטה ראשית מדון הוא:

◆

מוסף רש"י

תחילת דינו. ליום הדין, תחילת תביעות שעליו מפני מה לא עסקת בתורה (קדושין מ:). **פוטר מים.** הפורק עול תורה, **ראשית מדון.** הוא תחילת דינו, ואין מים אלא תורה, דכתיב (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים (קדושין מ:). **ארון תשעה.** גובהו, דכתיב ואמה וחצי קומתו, ואמה בת ששה טפחים (סוכה ד:). **אל תגזול דל כי דל הוא.** אל תגזלנו כי תראנו דל, בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדך (משלי כב כב).

◆

רבינו חננאל

אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו ואף על גב שנתגלה הריב וכן יש לו לדיין לומר לאדם חזק איני נזקק לכם שמא יתחייב החזק ונמצא החזק רודפו לדיין וכו' ור' תנחום בר חנילאי דריש האי קרא פוטר מים ראשית מדון במעשה דאהרן בעגל שנא' וירא אהרן ויבן מזבח לפניו מה ראה אמר רבי אלעזר ראה חור זבוח לפניו אמר אי לא שמענא להו השתא קטלי נמי לדידי ומתקיימא בהן אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולית להו תקנתא בתשובה לעולם אפשר אטרדם במעשה העגל אפשר דהדרי בתשובה והויא תקנתא וכו'. ואסיקנא כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה על ישראל שנאמר אלהים נצב בעדת אל וגו' והמעוות מסלק שכינה שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'. וכל דיין שנוטל ממון מזה שלא כדין ונותנו לזה הקב"ה גובה נפשו ממנו שנאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואומר כי ה' יריב ריבם וגו'.